

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie și Filosofie
Școala Doctorală „Istorie, Civilizație, Cultură”

Biografia lui Kata Bornemisza
Spații și roluri feminine în lumea nobiliară transilvăneană a secolului al
XVII-lea

Rezumat teză de doctorat

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Rűsz-Fogarasi Enikő

Candidat:

Kis Cynthia

Cluj-Napoca, 2025

Cuprins

I. Introducere 6

I.1. Surse și cadru metodologic 14

I.2. Context istoriografic: Kata Bornemisza în cercetarea istoriei femeilor nobile 27

II. Între femei – Kata Bornemisza ca soră (1656–1659) 42

II.1. Introducere 42

II.2. Relațiile dintre surori în epoca premodernă. Rețelele orizontale ale familiilor nobile 43

II.2.1. Alianțe între surori: sprijin emoțional și cooperare strategică 44

II.3. Relațiile dintre Kata Bornemisza și surorile sale 47

II.3.1. Corespondența dintre surorile Bornemisza 51

II.3.2. Relația dintre Kata Bornemisza și Zsuzsanna Bornemisza 54

II.3.3. Relația dintre Kata Bornemisza și Anna Bornemisza 60

II.4. Topografia spațiului de viață al surorilor Bornemisza 69

II.5. Evoluțiile politice și impactul lor asupra surorilor Bornemisza (1657–1660) 83

II.6. Surorile Bornemisza și bărbații: strategii matrimoniale, alianțe politice și relații familiale 88

II.7. Suferință și îngrijire: perspectiva surorilor Bornemisza asupra sănătății 95

II.8. Concluzii 108

III. Kata Bornemisza ca soție: Anii căsătoriei cu Dénes Bánffy (1659–1674) 110

III.1. Introducere 110

III.2. Contextul social, economic și politic al căsătoriilor nobiliare în epoca premodernă 112

III.3. Perspective istorice asupra căsătoriilor nobiliare din epoca premodernă 115

III.3.1. Căsătoriile nobiliare în istoria maghiară: intersecția dintre politică și sentimente 117

III.4. Căsătoria dintre Kata Bornemisza și Dénes Bánffy (1659–1674) 120

III.5. Nivelul de trai al cuplului Bánffy–Bornemisza 136

III.6. Studiu de caz comparativ: Căsătoriile Bánffy–Bornemisza și Teleki–Veér. Paralele și conexiuni 139

III.6.1. Obiceiuri de cumpărare și oferire de cadouri 156

III.6.2. Kata Bornemisza ca prietenă: prietenia dintre doamnele Bánffy și Teleki 160

III.6.3. Parentalitate 165

III.6.4. Creșterea copiilor și năzbâtiile 171

III.6.5. Concluzii. Rețeaua fidelității: dimensiunile emoționale și sociale ale alianței dintre familiile Bánffy și Teleki 179

III.7. Concluzii 180

IV. Văduvie și redresare: Kata Bornemisza ca văduvă (1674–1685) 183

IV.1. Introducere 183

IV.2. Spațiul de acțiune al văduvelor nobile în Transilvania și Ungaria secolului al XVII-lea 184

IV.2.1. Situația juridică și regimul proprietății 184

IV.2.2. Aspecte sociale și așteptări legate de statutul de văduvă 188

IV.3. Privire istoriografică și comparativă asupra statutului văduvelor nobile 191

IV.3.1. Paralele internaționale și specific regional 194

IV.4. Anul 1674 196

IV.4.1. Slăbirea poziției de putere a lui Dénes Bánffy 197

IV.4.2. Execuție politică în cetatea din Beclean 202

IV.4.3. Primele etape ale văduviei lui Kata Bornemisza 211

IV.4.4. Demersuri pentru recuperarea averii	224
IV.5. Cotidianul unei văduve – Kata Bornemisza în ultimii ani de viață (1674–1685)	228
IV.5.1. Administrarea moșiilor și activitatea economică în perioada văduviei	229
IV.5.2. Sprijinul acordat Bisericii Reformate de către Kata Bornemisza	241
IV.5.3. Familia înainte de toate: Kata Bornemisza ca mamă, soacră și bunică	245
IV.5.4. Vindecarea rănilor pentru pacea familiei: relația cu Mihály Teleki după 1674	251
IV.5.5. Două destine, un singur sânge: încercarea loialității sororale dintre Kata și Anna Bornemisza	254
IV.5.6. Sfârșitul. Bolile, moartea și înmormântarea lui Kata Bornemisza	256
IV.6. Concluzii	261
V. Concluzii generale	264
VI. Surse și bibliografie	274
VII. Anexe	293

Cuvinte-cheie: roluri feminine, nobilime transilvăneană, familia Bánffy, secolul al XVII-lea, relații de putere, reprezentare și autonomie feminină

Tema cercetării mele s-a conturat în urma unui proces îndelungat și gradual, în care interesul științific și experiențele mele de cercetare au contribuit constant la formarea perspectivei mele academice. Consider relevant să prezint parcursul profesional care m-a condus, în cele din urmă, la investigarea personalității Katei Bornemisza. Încă din timpul studiilor de licență, axate pe turism cultural, am resimțit o atracție deosebită față de cultura nobiliară maghiară și transilvăneană, față de universul castelelor și morfologia arhitecturală. M-a fascinat ideea că edificiile nu sunt doar structuri din piatră sau lemn, ci reflectă, de fapt, relațiile sociale și structurile de putere ale unei epoci. Simbolurile, stemele și alte elemente decorative prezente pe fațade îndeplineau, pe de o parte, o funcție estetică, iar pe de altă parte, reprezentau expresii vizuale ale identității și statutului social al deținătorilor. Aceste detalii m-au determinat să cercetez mai profund poveștile ascunse în spatele patrimoniului construit și, prin aceasta, să mă apropiu de cei care au trăit cândva între acele ziduri. Capacitatea de a „citi” patrimoniul construit a devenit pentru mine nu doar o experiență interesantă din punct de vedere al istoriei artei, ci și o bază solidă pentru interpretarea surselor istorice.

Ulterior, în cadrul programului de masterat axat pe cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural, atenția mea s-a orientat treptat spre istoria femeilor, în special spre analiza statutului juridic, social și familial al femeilor de origine nobiliară. În lucrarea mea de disertație am analizat parcursul biografic al lui Krisztina Nyáry (1604–1641), concentrându-mă în mod special asupra conflictelor pe care le-a avut cu soacra sa pentru recuperarea proprietăților, bunurilor mobile și a tutelei copiilor săi. Un rol esențial în formarea mea academică l-a avut activitatea științifică și sprijinul profesional oferit de Katalin Péter. Relația cu dânsa – concretizată în principal prin consultări prin e-mail – a avut un impact semnificativ asupra direcției cercetării mele. Experiența sa vastă și angajamentul său științific remarcabil au exercitat o influență puternică asupra mea și au contribuit decisiv la angajamentul meu față de istoria femeilor. Sfaturile, încurajările și îndrumările sale m-au întărit în convingerea că merită să studiez în profunzime viața femeilor nobile și rolurile sociale pe care acestea le-au îndeplinit.

În cadrul unei burse de cercetare mi-am aprofundat interesul pentru soarta fiicelor semiorfane ale lui Krisztina Nyáry. Această cercetare mi-a consolidat convingerea că femeile

din familiile nobiliare nu au fost doar participante pasive la propria lor istorie, ci au contribuit activ la modelarea traiectoriei proprii vieți – fie prin administrarea averii, apărarea moștenirii familiale sau mobilizarea rețelelor de relații sociale. Deși am continuat să mă concentrez asupra problematicei nobilimii, direcția cercetării mele s-a orientat treptat spre aristocrația transilvăneană. Această schimbare a determinat în mod decisiv orientarea ulterioară a studiilor mele și mi-a amplificat interesul pentru dinamica internă a familiilor nobiliare din epoca respectivă.

Cercetarea secolului al XVII-lea ajunsese deja, în acel moment, să îmi definească în mod clar parcursul academic, iar de atunci nu m-am mai îndepărtat de această epocă. În cadrul studiilor de istorie, atenția mea s-a îndreptat către istoria familiei Bánffy. În urma cercetărilor întreprinse la Arhivele Statului din România, am avut acces la fondurile documentare ale familiei Bánffy, iar în timpul studierii acestora am întâlnit pentru prima dată numele lui Dénes Bánffy. Studiul condamnării și execuției sale a devenit tema centrală a lucrării mele de licență, oferindu-mi posibilitatea de a pătrunde mai adânc în realitățile politice și juridice ale nobilimii transilvănene din secolul al XVII-lea. În cadrul acestei cercetări a apărut și numele lui Kata Bornemisza, deși într-un mod marginal la acel moment. Totuși, încă de atunci era perceptibil faptul că rolul său depășea sfera relațiilor familiale, având o relevanță istorică proprie, care o recomanda drept o viitoare protagonistă demnă de o analiză aprofundată.

În etapa de planificare a cercetării doctorale, am conceput inițial un studiu de amploare care ar fi analizat rolul social, politic și economic al femeilor din familia Bánffy, cu un accent deosebit pe rețelele lor de relații. Totuși, volumul considerabil de surse și complexitatea temei nu au permis realizarea unei astfel de cercetări extinse într-un interval de timp rezonabil. În consecință, a devenit necesară restrângerea cadrului de cercetare, iar cum, prin intermediul lui Dénes Bánffy, mă familiarizasem deja cu viața Katei Bornemisza, alegerea de a o plasa în centrul demersului meu științific s-a dovedit firească. Prin analiza surselor și cunoașterea mai profundă a personalității sale, a început să se contureze în fața mea o figură feminină complexă, puternică și în același timp sensibilă, ale cărei alegeri și destin au trezit tot mai mult interesul meu academic. Kata Bornemisza nu oferă doar un prilej valoros pentru explorarea condiției femeilor aristocrate transilvănene din secolul al XVII-lea, ci biografia ei este în sine remarcabilă și fascinantă. Personalitatea și parcursul său de viață s-au desfășurat într-un cadru istoric și emoțional în permanentă transformare: uneori, viața sa cotidiană era marcată de stabilitate și liniște, alteori însă, de conflicte politice și personale amenințătoare. Studiarea acestei traiectorii oscilante, adesea contradictorii, a constituit o

provocare din perspectivă istorică, dar totodată m-a stimulat, ca doctorandă, să pătrund mai profund în înțelegerea straturilor personalității sale și a mecanismelor decizionale care i-au ghidat acțiunile.

Ca urmare a tuturor celor menționate anterior, în etapa de proiectare a cercetării doctorale, convingerea că trebuie să elaborez o biografie tematică a lui Kata Bornemisza a devenit din ce în ce mai fermă. Obiectivul cercetării mele este nu doar prezentarea cronologică a parcursului său de viață, ci și interpretarea acestuia din multiple perspective, astfel încât figura sa să poată fi analizată în diferitele roluri pe care le-a îndeplinit. Kata Bornemisza a fost o prezență definitorie în epoca sa atât ca soră și administratoare de gospodărie, cât și ca soție, mamă, rudă, confidentă, văduvă și mecena, exercitând o influență semnificativă asupra celor din jurul său.

Totuși, cercetările istorice au acordat până în prezent puțină atenție modului complex în care femeile nobile erau prezente atât în viața familială, cât și în sfera socială extinsă. Deși sursele păstrate le redau adesea într-un singur rol, în realitate viața și deciziile acestora erau profund interconectate cu funcționarea societății și economiei epocii, precum și cu dinamica rețelilor de familie și rudenie. Potrivit istoricului Joan Scott, cercetările axate pe femei nu doar că pun în lumină rolurile sociale ale acestora, ci sunt inseparabile de analiza poziției bărbaților și a funcționării structurilor sociale în ansamblu. În acest spirit o analizez și pe Kata Bornemisza: pe lângă reconstrucția destinului ei individual, urmăresc și integrarea acestuia într-un context social și istoric mai amplu.

Parcursul profesional și de cercetare prezentat anterior a definit în mod clar direcția care m-a condus către analiza detaliată a personalității și biografiei lui Kata Bornemisza. Figura ei reflectă deopotrivă destinul cotidian și cel excepțional al femeilor nobile din epocă și oferă totodată oportunitatea de a contura o imagine mai amplă asupra relațiilor sociale și a structurilor de putere ale nobilimii transilvănene din secolul al XVII-lea. În cadrul cercetării mele, îmi propun să reconstruiesc un traseu de viață individual, dar și să analizez contextul său mai larg: în ce moduri au reușit femeile să se afirme în cadrul juridic, economic și social al epocii și ce strategii au aplicat pentru a-și consolida poziția și a asigura ascensiunea familiilor lor. Scopul acestei teze doctorale este, așadar, acela de a contribui la aprofundarea istoriei femeilor nobile din epoca premodernă și, prin aceasta, la îmbogățirea cercetărilor de istorie socială privind secolul al XVII-lea.

Unul dintre obiectivele fundamentale ale cercetării îl constituie identificarea și analiza surselor primare legate de Kata Bornemisza – inclusiv scrisori private, documente oficiale, invitații, acte referitoare la administrarea proprietăților, testamente și însemnări din jurnal –

care permit reconstrucția detaliată a vieții sale personale. Prin analiza critică a acestor surse, urmăresc să abordez rolurile femeilor nobile din epocă prin prisma categoriilor tradiționale ale istoriei sociale – precum rolurile familiale și maritale, situația patrimonială și administrarea domeniilor, influența politică sau reprezentarea socială –, dar și din perspectiva deciziei individuale și a adaptării cotidiene. Corespondența femeii și alte documente păstrate în legătură cu ea că oferă o imagine asupra vieții sale personale, și pe lângă asta aduc în prim-plan și luptele juridice și spațiul de acțiune al femeilor nobile din secolul al XVII-lea. Acord o atenție specială și activității sale economice, deoarece autonomia manifestată în aceste domenii ilustrează elocvent ce tip de oportunități aveau femeile de origine nobilă în ceea ce privește conservarea și dezvoltarea averilor lor. Prin exemplul ei, mi-am propus să investighez, într-o perspectivă interdisciplinară, posibilitățile de afirmare ale femeilor nobile din epoca premodernă, contribuind astfel la conturarea unor noi direcții de cercetare în cadrul istoriei sociale a secolului al XVII-lea.

Am acordat o atenție deosebită analizei rețelelor de relații ale femeilor nobile, întrucât legăturile de rudenie și cele sociale au jucat un rol esențial atât în plan personal, cât și în afirmarea politică și economică. În acest context, am urmărit, de asemenea, să înțeleg în ce mod s-a raportat Kata Bornemisza – ca membră a unei familii nobiliare proeminente – la curtea principelui și la elita politică a Transilvaniei.

Teza este structurată în trei mari capitole, care urmăresc diferitele etape ale vieții lui Kata Bornemisza. Perioada analizată acoperă patru decenii, între anii 1656 și 1685. Primul capitol tratează tinerețea ei, o etapă în care trecuse deja prin două căsătorii și își trăia cea de-a doua văduvie în cadrul unui cerc strâns de sprijin feminin oferit de surorile sale. Coeziunea familială a jucat un rol decisiv în menținerea proprietăților și averii familiei la sfârșitul anilor 1650, în pofida devastărilor provocate de incursiunile otomano-tătare. În această perioadă, atât Kata, cât și cele două surori ale sale s-au confruntat cu provocări considerabile: Kata și Zsuzsanna, ca văduve, încercau să asigure viitorul familiilor lor, în timp ce soțul Annei era prizonier în Crimeea, în captivitatea tătarilor, iar întreaga familie a mobilizat toate resursele disponibile pentru a-i obține eliberarea.

Al doilea capitol o prezintă pe Kata Bornemisza în rolul de soție și mamă, o etapă în care, ajunsă la vârsta maturității, trebuia să facă față provocărilor vieții cotidiene. În această perioadă a vieții sale, pe lângă relațiile de rudenie, au început să se contureze și legături de prietenie care au influențat în mod semnificativ existența ei de zi cu zi. Capitolul include, de asemenea, un studiu de caz bogat în date, care analizează relația dintre cuplurile Bánffy–Bornemisza și Teleki–Veér, identificând similitudini în dinamica maritală, viața cotidiană,

implicarea parentală și modul de interacțiune dintre cele două familii nobiliare. O atenție specială este acordată prieteniei dintre Kata Bornemisza și Judit Veér, care evidențiază importanța rețelelor afective și de sprijin între femeile nobile.

Al treilea capitol se concentrează asupra perioadei văduviei lui Kata Bornemisza, când a preluat rolul de cap de familie. Fiul ei atinsese vârsta majoratului și își întemeiase propria familie, iar ea, în calitate de bunică, administratoare competentă a domeniilor și femeie cu o capacitate fermă de a-și susține interesele, își gestiona cu hotărâre afacerile. În această etapă se conturează cu adevărat acea latură a personalității sale care a luptat cu perseverență până la recuperarea unei mari părți a averii Bánffy pierdute anterior.

De-a lungul vieții, Kata Bornemisza a trebuit să mențină un echilibru constant între diferite modele familiale: în relația cu surorile sale a cultivat o alianță de tip egalitar – urmând un model familial orizontal și simetric –, în timp ce în cadrul căsniciilor sale a acționat, conform normelor epocii, într-un cadru mai ierarhizat. În cea de-a treia căsătorie, această relație de subordonare a fost mai puțin accentuată: Dénes Bánffy îi solicita adesea părerea, iar Kata, în calitate de soție, nu doar că se adapta deciziilor soțului, ci era și o participantă activă în gestionarea afacerilor familiale, fie că era vorba de decizii economice sau de chestiuni politice care țineau de sfera de autoritate a soțului său. După 1674, ea a preluat rolul de cap de familie: până la atingerea majoratului și căsătoria fiului ei, Kata s-a aflat în fruntea ierarhiei familiale și a condus cu autoritate treburile casei. Totuși, spațiul său de acțiune nu a fost mereu la fel de larg: au existat momente în care a putut să-și direcționeze ferm propriul destin și pe cel al familiei – consolidându-și poziția materială și implicându-se în viața comunității prin înființarea de biserici –, dar au existat și perioade în care posibilitățile sale s-au restrâns drastic, în special după căderea politică a soțului său.

Povestea lui Kata Bornemisza este, de asemenea, una a depășirii limitelor impuse de propria epocă. A fost o figură excepțională, deoarece a acționat și în domenii care, în general, nu intrau în sfera de preocupări a femeilor nobile. Într-o lume în care rolurile femeilor erau adesea reduse la familie, gospodărie și administrarea domeniilor, ea a făcut mult mai mult decât atât. Spiritul său economic s-a distins printre contemporani: a urmărit evoluția pieței funciare, a înțeles importanța investițiilor pe termen lung și a participat inclusiv la comerțul cu animale vii, o activitate care putea aduce venituri considerabile. S-a aflat în proximitatea directă a evenimentelor politice. Sora sa, Anna Bornemisza, în calitate de principesă a Transilvaniei, era una dintre cele mai influente femei ale țării, iar Kata, prin relația de sororalitate cu aceasta, a avut acces nemijlocit la viața politică a epocii. Această apropiere, însă, pe lângă avantajele evidente, a implicat și riscuri majore. Cel mai dramatic

moment din viața sa a fost execuția soțului său, Dénes Bánffy, un eveniment care, dincolo de pierderea personală profundă, i-a periclitat și situația materială, precum și statutul social. Puține femei nobile din acea vreme puteau spune că soțul lor a fost condamnat și executat sub acuzația de trădare, ceea ce a făcut ca familia lor să devină o victimă a jocurilor de putere. Cu toate acestea, Kata nu s-a prăbușit. A reușit să păstreze poziția familiei, iar membrii familiei Bánffy au continuat să fie actori influenți în lumea nobilimii transilvănene.

Totodată, viața de zi cu zi a Katei Bornemisza semăna, din multe puncte de vedere, cu cea a contemporanelor sale: își trăia existența în mijlocul familiei, al copiilor și al rudelor, iar administrarea gospodăriei, a domeniilor și a treburilor cotidiene revenea, și în cazul ei, în responsabilitatea sa directă. Cu toate acestea, prin circumstanțele sale excepționale și prin calitățile sale deosebite, parcursul său biografic nu reflectă doar destinul unei singure femei nobile, ci, plasat într-un context mai larg, devine un exemplu semnificativ pentru istoria femeilor nobile din epoca respectivă. Povestea vieții sale este deosebit de valoroasă și prin faptul că oferă acces atât la procesele microistorice, cât și la cele macroistorice ale secolului al XVII-lea. Pe de o parte, prin destinul ei individual se conturează posibilitățile, luptele și mecanismele de luare a deciziilor ale femeilor nobile; pe de altă parte, prin relațiile și acțiunile sale putem observa din interior modul de funcționare al structurilor politice și sociale din Transilvania epocii.

Nu putem cunoaște cu exactitate toate mecanismele decizionale care au stat la baza alegerilor sale, iar din cauza discontinuităților și golurilor documentare, în anumite cazuri suntem nevoiți să recurgem la ipoteze – cu atât mai mult cu cât realitatea a fost, fără îndoială, mult mai complexă. Ceea ce este însă cert, este faptul că viața lui Kata Bornemisza poate fi considerată unul dintre cele mai captivante exemple ale istoriei femeilor nobile dintr-o epocă întreagă. Soarta sa a fost presărată cu răsturnări de situație și marcată de momente de vulnerabilitate, dar nu a fost niciodată inactivă. Existența ei nu a reprezentat o resemnată acceptare a destinului, ci o acțiune hotărâtă, ghidată de voință și clarviziune. Privind în ansamblu acest parcurs – o veritabilă poveste despre supraviețuire, adaptare și afecțiune –, se conturează o concluzie clară: chiar și după cele mai mari pierderi se poate începe din nou, iar chiar și în cele mai constrângătoare contexte există loc pentru acțiune.

Cercetarea de față, pe lângă faptul că a permis explorarea unui destin feminin excepțional, a condus și la formularea unor întrebări istoriografice esențiale pentru înțelegerea mai profundă a structurii sociale, a relațiilor de putere și a universului afectiv al nobilimii transilvănene din epoca premodernă. Una dintre cele mai importante concluzii ale tezei constă în faptul că studierea istoriei femeilor nobile nu reprezintă doar un demers științific reparatoriu,

ci o condiție necesară pentru ca imaginea istoriei sociale a epocii să poate fi înțeleasă într-o manieră mai complexă și mai nuanțată. Pe măsură ce am aprofundat aceste interconexiuni istorice, a devenit tot mai evident că povestea lui Kata Bornemisza nu este un caz izolat, ci parte a unei narațiuni de familie cu multiple voci, în care apar nume bine cunoscute precum Bánffy, Teleki, Apafi, Szentpáli, Wass, Kemény și, desigur, Bornemisza. Din fragmentele epistolare și documentele oficiale s-a conturat treptat un mozaic al unei rețele sociale nobiliare transilvănene din secolul al XVII-lea, în care alianțele de rudenie, prietenie și politice determinau spațiul de acțiune al actorilor istorici și greutatea deciziilor acestora.

Această inserție profundă în rețele sociale a adus totodată în prim-plan un gol istoriografic important: faptul că figura femeii a fost, timp îndelungat, lăsată în umbra istoriei soțului său. În timp ce cariera politică a lui Dénes Bánffy a fost documentată de numeroase studii și monografii încă din secolul al XIX-lea – printre alții de Sándor Szilágyi și Ferenc Zsinka –, rolul istoric al soției sale a rămas pe nedrept marginalizat. Cu toate acestea, sursele păstrate atestă clar că parcursul ei de viață, deciziile și prezența sa socială nu pot fi considerate simple anexe ale biografiei soțului, ci impun un cadru interpretativ propriu și autonom.

Nu este intenția mea să afirm că această teză de doctorat oferă răspunsuri definitive la toate întrebările ridicate – cercetarea s-a fundamentat, încă de la început, nu pe reconstrucția completă a unei biografii, ci pe o abordare tematică focalizată asupra parcursului de viață a lui Kata Bornemisza. Scopul lucrării a fost acela de a analiza diferitele roluri sociale și contexte de viață în care aceasta a evoluat – în calitate de soră, soție, mamă, văduvă, mecena, administratoare, actant politic, confidentă, bunică etc. – și, pornind de la aceste ipostaze, de a formula întrebări care depășesc destinul individual și contribuie la o mai bună înțelegere a nobilimii transilvănene din secolul al XVII-lea, în special a femeilor nobile.

Speranța mea este ca această teză de doctorat să contribuie la recunoașterea meritată a lui Kata Bornemisza în istoria elitei feminine din Transilvania și, totodată, să stimuleze noi cercetări privind rolurile sociale ale femeilor nobile în istoria socială a epocii premoderne. Bogăția de detalii oferită de materialul documentar analizat nu doar că aduce lumină asupra unui destin remarcabil, ci permite și o percepție mai vie și mai nuanțată asupra întregii epoci. Totodată, este clar că acest demers de cercetare nu reprezintă un proces încheiat, ci unul deschis continuării și dezvoltării. Chiar și în această etapă, s-a reușit reconstruirea unei imagini bogate și multilaterale, însă potențialul surselor de arhivă este departe de a fi epuizat. Este posibil ca în viitor să iasă la iveală documente inedite sau ca anumite detalii, lăsate aici în plan secundar, să constituie

puncte de plecare pentru alte cercetări. În acest sens, teza nu trebuie privită ca un punct final, ci mai degrabă ca o etapă – un punct de plecare care, prin propriile sale observații, interpretări și abordări metodologice, își propune să contribuie la o lectură mai stratificată și mai interconectată a biografiilor feminine din secolul al XVII-lea.

Surse și bibliografie

Surse arhivistice și manuscrise

Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj, Fondul familiei Bánffy, fasc. 964. Acte privind acuzarea și executarea lui Bánffy Dénes în timpul principatului lui Apaffy, precum și măsurile adoptate în acest context.

Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj, Fondul familiei Bánffy, fasc. 965. Procesul de acuzare al comitelui Bánffy Dénes, închis și decapitat la Beclean, sub acuzația de înaltă trădare.

Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj, Fondul familiei Bánffy, fasc. 968. Scrisorile comitelui Bánffy Dénes adresate soției sale, anul 1668.

Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj, Fondul familiei Bánffy, fasc. 969. Corespondență a fiului (György) și a văduvei (Bornemisza Kata) comitelui Bánffy Dénes adresată Principelui Transilvaniei, Mihail Apaffy, și soției acestuia, Bornemisza Anna (sora lui Kata Bornemisza).

Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj, Fondul familiei Bánffy, fasc. 970. Scrisoarea lui Bornemisza Kata (văduva lui Bánffy Dénes), prin care îl invită pe Vass György la cununia fiului său, György, cu Dániel Sophia, ce urma să aibă loc în data de 16 iulie la Iernut.

Biblioteca Națională Széchényi, Secția de Manuscrise, Colecția de copii de scrisori a Bibliotecii Femeilor Maghiare (Magyar Asszonyok Könyvtára), OSZK Kt. Fol. Hung. 2638/I–VI.

Surse publicate

Apor Péter: *Metamorphosis Transylvanie*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1978.

Benczédi Gergely (közl.): „Egyháztörténelmi adatok. CVII. Unitárius halottak és temetések.” *Keresztény Magvető*, 21. évf., 6. sz., 1886, 354–356.

Bethlen János: *Erdély története 1629–1673*. Közli Jankovics József. Budapest: Balassi Kiadó, 1993.

„Bethlen Mihályné Bornemisza Kata meghívója Bethlen Ferenczné Kemény Katához Bethlen Mihály temetésére. Keresd, 1656.” Közli Lukinich Imre. *Genealógiai Füzetek*, 8. évf., 1910, 124–125.

„Borosjenői Bornemisza Pál végrendelete, 1639. szeptember 12.” Közli Ötvös Ágoston. *Delejtű*, 4. évf., 28. sz., 1861, 230–231.

Cserei Mihály: *Erdély históriája (1661–1711)*. Közli Bánkúti Imre. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1983.

Deák Farkas: *Magyar hölgyek levelei. 499 darab. 1616–1709*. Budapest: MTA, 1879.

Deák Farkas: *Wesselényi Anna özv. Csáky Istvánné életrajza és levelezése*. Budapest: MTA, 1875.

Fehér János (szerk.): *Teleki Mihály udvartartási naplója (1673–1681)*. (Erdélyi Művelődéstörténeti Források. 5.) Kolozsvár: Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány, 2007.

Gergely Sámuel (szerk.): *Teleki Mihály levelezése*. I–VIII. köt. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1905–1926.

„Haller Gábor naplója, 1630–1644.” In: Mikó Imre (szerk.): *Erdélyi történelmi adatok*, IV. köt. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1862, 1–111.

Hanák Béla – Szabó András Péter (szerk.): *Keresztvíztől sírkeresztig. Családi eseményekre szóló meghívólevelek Kassa város levéltárában (1526–1700)*. I. köt. (*Magyar Családtörténeti Források*). Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2021.

Heidelbergi Káté. Szolnoki Református Egyházközség honlapja. [Online] Elérhető: <https://szolnokref.hu/magunkrol/heidelbergi-kate/> (Letöltés: 2025. 03. 02.)

Heltai János – Kovács Eszter – P. Vásárhelyi Judit – Perger Péter – Szvorényi Róbert – Tóth Anna Judit – V. Ecsedi Judit: *Régi magyar nyomtatványok. 1671–1685. V. köt.* Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2023.

Herner János: *Bornemisza Anna megbűvöltetése. Boszorkányok Erdély politikai küzdelmeiben 1678–1688.* Budapest–Szeged: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadása, 1988.

Iványi Béla: *A római szent birodalmi széki gróf Teleki-család gyömrői levéltára.* Szeged: gr. Teleki-család gyömrői ága, 1931.

Jakó Zsigmond (közl.): *A gyalui vártartomány urbáriumai.* Kolozsvár: Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, 1944.

Kénosi Tőzsér János – Uzoni Fosztó István: *Az Erdélyi Unitárius Egyház története.* II. köt. (Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának kiadványai 4/1.) Kolozsvár: Erdélyi Unitárius Egyház, 2009.

W. Kovács András: *A Wass család cegei levéltára.* (Erdélyi Múzeum Nemzeti Levéltára 3.) Kolozsvár: EME, 2006.

Lukinich Imre (közl.): „Keresdi Bethlen Ferencz levelezése, 1622–1653.” II. közlemény. *Történelmi Tár*, 8. évf., 1907, 228–258.

Merényi Lajos (közl.): „Eszterházy Miklós levelei Nyáry Krisztinához 1624–1639.” Első közlemény. *Történelmi Tár*, 4. sorozat 1. köt., 1900, 16–60.

Nagy Gyula (közl.): *Czegei Vass György és Vass László naplói 1659–1739.* (Monumenta Hungariae Historica. *Scriptores* XXXV.) Budapest: MTA Könyvkiadó-Hivatala, 1896.

Papp Miklós (közl.): „Magyar nyelvészeti emlék a XVII. századból.” *Vasárnapi Újság*, 5. évf., 3. sz., 1858. január 17., 13.

Révérend, Dominique: *Bethlen Miklós emlékiratai.* Budapest: Helikon, 1984.

Sebestyén Mihály (szerk.): *Bánffy Dienes elárultatása. Levelek, okiratok, korabeli vallomások.* (Erdélyi ritkaságok 7.) Marosvásárhely: Mentor Kiadó, 2012.

Szalay László (közl.): *Gróf Bethlen Miklós Önéletírásának Második Fele.* III. köt. Budapest: Heckenast Gusztáv, 1858. [Online] https://mek.oszk.hu/16700/16791/pdf/16791_2.pdf (Letöltés: 2025.02.05.)

„Szaniszló Zsigmond naplói. (1682–1711).” Első közlemény. Közli Torma Károly. *Történelmi Tár*, 3. sorozat, 12. köt., 1889, 230–269.

Szádeczky Lajos (szerk.): *Székely oklevéltár.* VI. köt. Kolozsvár: Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, 1897.

Szilády Áron – Szilágyi Sándor (szerk.): *Török-Magyarkori Állam-Okmánytár.* V. (Török-Magyarkori történelmi emlékek.) Pest: Eggenberger, 1871.

Szilágyi Sándor (szerk.): *Erdélyi Országgyűlési Emlékek.* XIV–XVIII. köt. (1664–1686). (Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Harmadik Osztály: Országgyűlési emlékek.) Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Magyar Könyvkiadó Hivatala, 1889–1895.

Tolnai F. István: *Igaz Keresztyéni és Apostoli Tudomány s vallás Utára vezető és az el-tévelyedésről jó Utban hozó Kalauz.* Kolozsvár: nyomtatta Veresegyházi Mihály, 1679.

Torma Károly: „Bánffy Dénes tragoédiája történetéhez.” *Magyar Történelmi Tár*, 3. sorozat, 4. köt., 1881.

Tóth Ernő (szerk.): *I. és II. Apafi Mihály fejedelmek naplója az 1632–1694. évekről.* Első közlemény. Kolozsvár: Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, 1900.

Tóth Ernő (szerk.): *I. és II. Apafi Mihály fejedelmek naplója az 1632–1694. évekről.* Második közlemény. Kolozsvár: Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, 1900.

Tóth Ernő (szerk.): *I. és II. Apafi Mihály fejedelmek naplója az 1632–1694. évekről. Negyedik közlemény.* Kolozsvár: Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, 1900.

Tóth Ernő (közl.): „Hidvégi Nemes János naplója az 1651–1686. évekről. Második közlemény.” *Történelmi Tár*, 4. sorozat, 3. köt., 3. évf., 1902.

Tóth Ernő (közl.): „Hidvégi Nemes János naplója az 1651–1686. évekről. Harmadik közlemény.” *Történelmi Tár*, 4. sorozat, 3. köt., 3. évf., 1902.

Tóth Ernő (közl.): „Hidvégi Nemes János naplója az 1651–1686. évekről. Negyedik és befejező közlemény.” *Történelmi Tár*, 4. sorozat, 4. köt., 4. évf., 1903.

Tüdös S. Kinga (szerk.): *Erdélyi testamentumok 4. Erdélyi nemesek és főemberek végrendelete 1661–1723.* Marosvásárhely: Mentor Kiadó, 2011.

Vass József: „*Bornemisza Kata levele (Egy lap Erdély múltjából.)*” *Családi Lapok*, V. évf., 13. sz., 1856. június 5., 485–488.

Vida Tivadar: „*Szerelmes Orsikám...*” *A Nádasdyak és Szegedi Kőrös Gáspár levelezése.* Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988.

Viskolcz Noémi – Zvara Edina (szerk.): *Esterházy Pál és Esterházy Orsolya levelezése. (Esterhazyana.)* Budapest: MTA Könyvtár és Információs Központ, Kossuth Kiadó, 2019.

Werbőczy István: *Hármaskönyv (Tripartitum opus juris consuetudinarii inclyti Regni Hungariae).* Ford. és kiad. Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen. Budapest: Franklin-Társulat, 1894. I. rész. [Online] Elérhető: https://www.staff.u-szeged.hu/~capitul/analecta/trip_hung.htm (Letöltés: 2025.01.04.).

Wesselényi István: *Sanyarú világ. Napló 1703–1708.* I–II. köt. Közli Demény Lajos – Magyarai András. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1983–1985.

V. Windisch Éva (szerk.): *Bethlen Miklós Önéletírása. I–II köt.* Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1955.

Publicații de surse în forme digitale

Balogh Zsuzsánna: „A Bornemissza család 17. századi lakodalmaira szóló meghívók.” *Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár*. [Online] Elérhető: https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/a_bornemissza_csalad_17_szazadi_lakodalmaira_szolo_meghivok (Letöltés: 2025.02.05.).

Balogh Zsuzsánna: „Egy brutális kivégzés a 17. századi Erdélyi Fejedelemségből. Kollatovith György levele Bánffy Dénes kivégzéséről.” *Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár*. [Online] Elérhető: https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/egy_brutalis_kivegzes_a_17_szazadi_erdelyi_fejedelemsegbol (Letöltés: 2025. 01. 14.).

Literatura de specialitate

Arany Krisztina – Bara Júlia – Laczlavik György – Lengyel Nóra (szerk.): *A 18. századi arisztokrácia mindennapjai. Therese Corzan és Hueber Antal naplói (1757–1759)*. (Magyar Családtörténetek: Források 3.) Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2021.

Ariès, Philippe: *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*. New York: Alfred A. Knopf, 1962.

Ariès, Philippe: *Gyermek, család, halál*. Budapest: Gondolat, 1987.

B. Nagy Margit: *Várak, kastélyok, udvarházak, ahogy a régiek látták: XVII–XVIII. századi erdélyi összeírások és leltárak*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1973.

Bajáki Rita – Báthory Orsolya (szerk.): *A nők és a régi magyarországi vallásosság*. Budapest: MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiségi Kutatócsoport, 2015.

Balás Ilona: *Bornemisza Anna fejedelemszönyv élete és kora*. Gyoma: Kner Izidor Könyvnyomdája, 1918.

Balogh Judit: „Hűtlenségi perek az Erdélyi Fejedelemségben.” *Miskolci Jogi Szemle*, 16. évf., 5. sz., 2021, 42–54.

Balogh Judit: „Járvány, betegség és az azokhoz való viszony a 17. század végi egodokumentumokban.” *Magyar Tudomány*, 182. évf., 8. sz., 2021, 1093–1096.

Balogh Judit – Horn Ildikó: „Fejedelmi oktatáspolitikai és az erdélyi középfokú oktatás.” In: Lupescu Makó Mária (szerk.): *Oktatás Erdélyben – az elmélettől a gyakorlatig, a középkortól a 20. századig*. Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó, 2021, 63–114.

Balogh Zsuzsánna: „Az el nem felejtett gyermekek: Születés, halálozás és gondoskodás egy XVII. századi erdélyi nemesi família levelezésében.” *Fons*, 28. évf., 1. sz., 2021, 3–26.

Balogh Zsuzsánna: „Bánffy Dénes alakja Cserei Mihály Erdély történetében.” In: Gesztelyi Hermina – Görög Dániel – Maróthy Szilvia (szerk.): *Szöveg, hordozó, közösség: Olvasóközönség és közösségi olvasmányok a régi magyar irodalomban*. Budapest: Reciti Kiadó, 2016, 181–198.

Balogh Zsuzsánna: „Bethlen János levele I. Apafi Mihálynak a Bánffy Dénes elleni vádakról (1674).” *Lymbus*, 21. évf., 2023, 167–183.

Balogh Zsuzsánna: „Özvegység, újraraházasodás és testvéri kapcsolatok egy 17. századi nemesasszony levelezésében.” In: Erdélyi Gabriella (szerk.): *Özvegyek és árvák a régi Magyarországon, 1550–1940*. (Magyar Családtörténetek: Tanulmányok 5.) Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2020, 227–246.

Balogh Zsuzsánna – Barta M. János: „Bánffy Dénes levelei Csáky Istvánhoz (1667–1669).” *Lymbus*, 2015, 141–169.

Barbu, Violeta– Székely, Maria Magdalena – Tüdös S. Kinga – Jianu, Angela: *Grădina rozelor. Femei din Moldova, Țara Românească și Transilvania (sec. XVII-XIX)*. Bukarest: Editura Academiei Române, 2015.

Baros–Gyimothy Eszter Márta: „Özvegy nők és új családjaik egy 18. századi gömöri mezővárosban.” *Történelmi Szemle*, LXI. évf., 4. sz., 2019, 633–656.

Barta Gábor – Bóna István – Köpeczi Béla – Makkai László – Miskolczy Ambrus – Mócsy András – Péter Katalin – Szász Zoltán – Tóth Endre – Trócsányi Zsolt – R. Várkonyi Ágnes – Vékony Gábor: *Erdély rövid története*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989.

Benda Borbála: *Étkezési szokások a magyar főúri udvarokban a kora újkorban*. Szombathely: Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára, 2014.

Benda Borbála: „Rákóczi Erzsébet, a birtokos és gazdálkodó.” In: Fábri Anna – Várkonyi Gábor (szerk.): *Nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*. Budapest: Argumentum, 2007, 19–28.

Békési Andor: „A gondviselő Isten kezében.” *Reformátusok Lapja*, 30. évf., 18 sz., 1986, 1.

Benedek Gyula: „Adalékok a választói református templom és gyülekezet történetéhez.” *Református Szemle*, 90. évf., 2. sz., 1997, 118–121.

Bicsok Zoltán – Orbán Zsolt: *„Isten segedelmével udvaromat megépítettem...” Történelmi családok kastélyai Erdélyben*. Csíkszereda: Gutenberg Kiadó, 2019.

Bíró József: *A bonczhidai Bánffy-kastély*. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 75.) Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1935.

Bíró Vencel: „Az erdélyi udvarház gazdasági szerepe a XVII. század második felében.” In: Sas Péter (szerk.): *Ódon Erdély. Művelődéstörténeti tanulmányok*. (Magyar Hírmondó) I. köt. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1986, 268–327.

Bloom, Ida: „The History of Widowhood: A Bibliographic Overview.” *Journal of Family History*, 16. évf., 2. sz., 1991, 191–210.

Bock, Gisela: *Women in European History*. Oxford: Blackwell Publishing, 2002.

Bódai Dalma: „'Mikor sok kérői voltak leányának.' Menyasszonyok és hozományok a Thurzó családban a 17. század elején.” *Sic Itur ad Astra*, 73. sz., 2021, 35–56.

Braudel, Fernand: „*A történelem és a társadalomtudományok. A hosszú időtartam.*” *Századok*, 106. évf., 4–5. sz., 1972, 988–1012.

Bubryák Orsolya: „Nyáry Krisztina hozománya. Források az Esterházy-kincstár kialakulásához.” *Lymbus*, 13. évf., 2016, 163–189.

Capp, Bernard: *The Ties that Bind. Siblings, Family and Society in Early Modern England*. Oxford: Oxford University Press, 2018.

Cavallo, Sandra – Warner, Lyndan (szerk.): *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*. London: Longman, 1999.

Coster, Will: *Family and Kinship in England, 1450–1800*. New York: Routledge, 2013.

Csoma Zsigmond: *Nők a magyar szőlő- és borkultúrában*. Budapest: Agroinform Kiadó, 2008.

Csorba Dávid – Mikó Gyula: *Apafi Mihály fejedelem temetése*. Budapest: Reciti, 2014.

Gy. Dávid Gyula: *A bonchidai Bánffy-kastély*. Kolozsvár: Polis Kiadó, 2018.

Deáky Zita: „A szoptatás, a dajkaság és a csecsemőhalandóság kérdései az orvostörténeti forrásokban (19. század első fele).” *Erdélyi Múzeum*, 65. köt., 1–2. füzet, 2003, 188–202.

Deé Nagy Anikó: „Könyvgyűjtő asszonyok a XVIII. században.” In: Kovács András – Sipos Gábor – Tonk Sándor (szerk.): *Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1996, 135–147.

Dinan, Susan E. – Meyers, Debra (szerk.): *Women and Religion in the Atlantic Age, 1550–1900*. New York: Palgrave Macmillan, 2007.

Duby, Georges: *Love and Marriage in the Middle Ages*. Chicago: University of Chicago Press, 1996.

Duchonová Diana: „Női családi szerepek: menyasszony, feleség, anya. A női kommunikáció színterei a nemesi családokban.” In: Krász Lilla – Sipos Balázs (szerk.): *A női kommunikáció kultúrtörténete*. Budapest: Napvilág, 2019, 47–58.

Elekes Irén Borbála: „Páratlan női könyvgyűjtemény az Országos Széchényi Könyvtárban.” In: Bolemant Lilla (szerk.): *Nőképek kisebbségben. Tanulmányok a kisebbségben (is) élő nőkről*. Pozsony: Phoenix Polgári Társulás, 2014, 61–64.

Erdélyi Gabriella (szerk.): *Anyák és apák. Szülői szerepek, gondoskodás és tekintély a partiarchális családban (1500–1918)*. (Magyar Családtörténetek: Tanulmányok 7.) Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2021.

Erdélyi Gabriella (szerk.): *Érzelmek és mostohák. Mozaikcsaládok a régi Magyarországon, 1500–1850*. (Magyar Családtörténetek: Tanulmányok 4.) Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2019.

Erdélyi Gabriella (szerk.): *Özvegyek és árvák a régi Magyarországon, 1550–1940*. (Magyar Családtörténetek: Tanulmányok 5.) Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2020.

Erickson, Amy Louise: „Noble Widows and Estate Management.” *Continuity and Change*, 12. évf., 1. sz., 1997, 77–102.

Erickson, Amy Louise: *Women and Property in Early Modern England*. London: Routledge, 1993.

Fábrí Anna – Várkonyi Gábor (szerk.): *Nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*. Budapest: Argumentum, 2007.

Fazakas Gergely Tamás: „Árvaság és mártírium: A gyámoltalan özvegy mint a református egyház metaforája a 17–18. században.” *Studia Litteraria*, 51. évf., 3–4. sz., 2012, 198–231.

Fejes Judit: „Az Esterházyak házassági politikája 1645 után.” In: Péter Katalin (szerk.): *Gyermek a kora újkori Magyarországon: „adott Isten hozzánk való szeretetéből... egy kis frauzimmereskét nekünk”*. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 19.) Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 1996, 115–166.

Felházy Árpád: „Bonchida református egyházközségének története. Bonchida a múltban.” *Református Szemle*, 90. évf., 2. sz., 1997, 128–145.

Fletcher, Anthony: *Gender, Sex and Subordination in England, 1500–1800*. New Haven – London: Yale University Press, 1995.

Frevert, Ute: *Women in German History: From Bourgeois Emancipation to Sexual Liberation*. Oxford: Berg Publishers, 1989.

Gergely Sámuel: „Adatok Bánffy Dénes tragédiájához.” *Erdélyi Múzeum*, Új Folyam 7, 29. évf., 4. sz., 1912, 281–288.

Gergely Sámuel: „Teleki Mihály levelezése.” *Akadémiai Értesítő*, 18. köt., 1907, 40–52.

Gyáni Gábor: *A nő élete – történelmi perspektívában*. (Magyar Családtörténetek: Tanulmányok 6.) Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2021.

Gyáni Gábor: *Család, háztartás, városi cselédség*. Budapest: Magvető Kiadó, 1983.

Gyárfás Elemér: *Bethlen Miklós kancellár 1642–1716*. Dicsőszentmárton: Erzsébet Könyvnyomda R.T., 1924.

Hadnagy Szabolcs: „Az 1658. évi oszmán hadjárat. Egy kettős hadjárat lehetősége.” *Aetas*, 35. évf., 3. sz., 2020, 34–45.

Hanawalt, Barbara A.: *Growing Up in Medieval London: The Experience of Childhood in History*. Oxford: Oxford University Press, 1995.

Hardwick, Julie: *The Practice of Patriarchy: Gender and the Politics of Household Authority in Early Modern France*. University Park, PA: The Pennsylvania State University Press, 1998.

Hargittay Emil (szerk.): *Régi magyar levelestár XVI–XVII. század*. I–II. köt. Budapest: Magvető Kiadó, 1981.

Harris, Barbara J.: *English Aristocratic Women, 1450–1550: Marriage and Family, Property and Careers*. Oxford: Oxford University Press, 2002.

Herepei János: „Adatok Teleki Mihály és udvara életéhez (Töredék).” In: Keserű Bálint (szerk.): *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*. III. köt. Budapest–Szeged: József Attila Tudományegyetem I. Magyar Irodalomtörténeti Tanszék – MTA Irodalomtörténeti Intézet, 1971, 13–31.

Herepei János: *A kolozsvári Farkas utcai református templom és kollégium történetéből*. Kolozsvár: Művelődés, 2004.

Hill, Georgina: *Women in English Life from Medieval to Modern Times*. I–II. köt. London: Richard Bentley & Son, 1896.

Homonnai Betti: *Veér Judit életrajza*. Budapest: Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság, 1914.

Horn Ildikó – Barta János: *Három ország egy haza. 1625–1699. A mohácsi véstől a karlócai békéig*. Budapest: Kossuth Kiadó, 2020.

Horn Ildikó: „Nemesi árvák.” In: Péter Katalin (szerk.): *Gyermek a kora újkori Magyarországon: „adott Isten hozzánk való szeretetéből... egy kis frauzimmerecskét nekünk”*. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 19.) Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 1996, 51–90.

Horváth Ágnes: „Főnemesi özvegyasszonyok a 16–17. századi Magyarországon (Elmélet és gyakorlat).” In: Fábri Anna – Várkonyi Gábor (szerk.): *Nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*. Budapest: Argumentum, 2007, 247–268.

Hiller István: „Nyáry Krisztina 1604–1641.” In: R. Várkonyi Ágnes: *Nők a magyar történelemben*. Budapest: Zrínyi Kiadó, 1997, 97–131.

Huften, Olwen: *The Prospect Before Her: A History of Women in Western Europe, 1500–1800*. London: HarperCollins, 1995.

Hunyadi Attila – Lupescu Makó Mária – Nagy Róbert – Pakó Klára (szerk.): *Fürdőélet Erdélyben. Erdélyi Évszázadok*. (A Kolozsvári Magyar Történeti Intézet Évkönyve I.) Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó, 2016.

Jakó Zsigmond: „A gyalui vártartomány történetéből.” In: Uő: *Írás, levéltár, társadalom. Tanulmányok és források Erdély történelméhez*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. Történettudományi Intézet, 2016, 594–666.

Jeney-Tóth Annamária: „A fejedelmi udvar az Erdélyi Fejedelemségben.” *Korunk*, III. évf., 3. sz., 2013, 27–33.

Johnson, Christopher H. – Sabeau, David Warren (szerk.): *Sibling Relations and the Transformation of European Kinship 1300–1900*. New York – Oxford: Berghahn Books, 2011.

Kelemen Lajos: *Művészettörténeti tanulmányok*. II. köt., Bukarest: Kriterion, 1982.

Kelényi Borbála: „Hungarian Aristocratic Women’s Last Wills from the Late Middle Ages.” In: Bárány Attila – Orosz István – Papp Klára – Vinkler Bálint (szerk.): *Műveltség és társadalmi szerepek: arisztokraták Magyarországon és Európában*. Debrecen: Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2014, 133–154.

Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*. I. köt. Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1911.

Kéri Katalin: *Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon: nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással*. Pécs: Kronosz Kiadó, 2018.

Kéri Katalin: „Nőtörténeti és lánynevelés-történeti kurzusok és kutatások a PTE Bölcsészettudományi Karán (hazai kitekintéssel).” *Autonómia és Felelősség. Neveléstudományi Folyóirat*, 1. sz., 2014, 19–31.

Kis Cynthia: „’As much as possible, help me Your Grace’ – Kata Bornemisza’s letters to Mihály Teleki (1656–1668).” *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, 68. évf., Special Issue, 2023. november, 118–143.

Kiss István: „A Dési Református Egyházmegye történeti névtára.” *Református Szemle*, 92. évf., 2. sz., 1999, 142–157.

Kovács András: „A bonchidai Bánffy-kastély.” In: Kovács András: *Épületek emlékezete. Nevezetes épületek Erdélyben*. Budapest: L'Harmattan, 2007, 185–200.

Kovács András: „Castelul din Bonțida. Etape de construcție în stilul Renașterii.” *Ars Transsilvaniae*, V., 1995, 128–129.

Kovács András: *Késő reneszánsz építészet Erdélyben. 1541–1720*. Budapest–Kolozsvár: Teleki László Alapítvány, 2003.

Kovács András – Dani János – W. Kovács András (szerk.): *A kolozsvári Farkas utcai templom címerei. Entz Géza és Kovács András tanulmányaival*. Budapest–Kolozsvár: Balassi Könyvkiadó – Polis Könyvkiadó, 1995.

W. Kovács András: „A cegei Wass család története (16–20. század).” *Erdélyi Múzeum*, 66. évf., 3–4. sz., 2004, 1–56.

P. Kovács Klára: „A keresdi alsó Bethlen-kastély és előzményei.” In: P. Kovács Klára (szerk.): *Várak, erődök, kastélyok az erdélyi régiségben. Erdélyi Évszázadok*. (A Kolozsvári Magyar Történeti Intézet Évkönyve V.) Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó, 2021, 53–74.

Kővári László: *Erdély legnevezetesebb családai*. Kolozsvár: Barráné és Stein, 1854.

Krász Lilla: *Születés és anyaság a régi Magyarországon. 16–20. század eleje*. Budapest: ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2023.

Krász Lilla – Sipos Balázs (szerk.): *A női kommunikáció kultúrtörténete*. Budapest: Napvilág, 2019.

Kuti Klára: *Rend és rendetlenség Bornemisza Anna asztalánál. Táplálkozás és háztartásvezetés az erdélyi fejedelmi udvarban*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 2022.

Láczay Magdolna (szerk.): *Nők és férfiak..., avagy a nemek története*. (Rendi társadalom – Polgári társadalom 16.) Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola, 2003.

Lahtinen, Anu: „Stepfamilies in Sweden, 1400–1650: The Family in Process Between Bloodlines and Continuity.” In: Warner, Lyndan (szerk.): *Stepfamilies in Europe, 1400–1800*. London: Routledge, 2018, 38–55.

V. László Zsófia: „Nőoktatás és könyves műveltség a 17–18. században.” In: Papp Júlia (szerk.): *Zsoltártól a rózsaszín regényig. Fejezetek a magyar női művelődés történetéből*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2014, 95–127.

V. László Zsófia: *Példás asszonyok – Női szerepek változása a protestáns halotti beszédek tükrében (1711–1825)*. Budapest: Ráció, 2020.

Lázár Miklós: *Erdély főispánjai (1540–1711)*. Budapest: Athenaeum, 1889.

Lengyel Tünde: „A kora újkori női műveltség problémái – elvárások, határok és lehetőségek.” In: Krász Lilla – Sipos Balázs (szerk.): *A női kommunikáció kultúrtörténete*. Budapest: Napvilág, 2019, 21–33.

Lengyel Tünde: „Az írástudatlantól a főispánig. Thurzó Györgyné, coborszentmihályi Czobor Erzsébet.” In: Fábri Anna – Várkonyi Gábor (szerk.): *Nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*. Budapest: Argumentum, 2007, 139–161.

Lengyel Tünde: „Esettanulmány a kora újkori női műveltség kérdéséhez. Elvárások, lehetőségek, határok.” *Századok*, 153. évf., 2. sz., 2019, 235–250. Elérhető: https://epa.oszk.hu/03300/03328/00032/pdf/EPA03328_szazadok_2019_02_235-250.pdf (Letöltés: 2024.10.24.)

Lengyel Tünde: „Eszménykép, elvárás és gyakorlat. A kora újkori főúri asszonyok mindennapi élete.” In: Bolemant Lilla (szerk.): *Nőképek kisebbségben. Tanulmányok a kisebbségben (is) élő nőkről*. Pozsony: Phoenix Polgári Társulás, 2014, 75–82.

Lerner, Gerda: *The Creation of Patriarchy*. New York: Oxford University Press, 1986.

Léstyán Ferenc: *Megszentelt kövek. A középkori erdélyi püspökség templomai*. Gyulafehérvár: Római Katolikus Érsekség, 2000. In: *Tündérkert – Kézikönyvtár*. Arcanum Digitális Tudománytár. [Online] <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Tunderkert-tunderkert-1/megszentelt-kovek-2/> (Letöltés: 2025. 01. 24.).

Lőrincz Anna: *EU-s támogatások és kiforrott csapatok – az erdélyi régészet utóbbi éveit összegezte Csók Zsolt*, maszol.ro, 2019. február 18. [Online] Elérhető: <https://maszol.ro/belfold/EU-s-tamogatasok-es-kiforrott-csapatok-az-erdelyi-regeszeti-utobbi-eveit-osszegezte-Csok-Zsolt> (Letöltés: 2024.11.27.).

Lukinich Imre: *A bethleni gróf Bethlen-család története*. Budapest: Athenaeum, 1928.

Lupescu Makó Mária: „Mindenemet hagyom... hog tanýtassag es az Eskolat el ne hagyassak vele’. Az utódok taníttatásáról a kora újkori erdélyi végrendeletek tükrében.” In: Bogdándi Zsolt – Lupescu Makó Mária (szerk.): *Peregrináció és erudíció. Tanulmányok Tonk Sándor tiszteletére*. Kolozsvár: EME, 2020, 251–280.

Makkai László – Szász Zoltán (szerk.): *Erdély története. II. kötet. 1606-tól 1830-ig*. 3. kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988.

Markaly Aranka: „Érdek vagy szerelem? Thököly Imre és Zrínyi Ilona kapcsolata.” In: Kovács Kiss Gyöngy (szerk.): *Szerelmek a magyar történelemben*. Kolozsvár: Komp-Press – Korunk, 2018, 61–72.

Mátay Mónika: „Historiográfiai viták a testamentumról.” *Korall*, 15–16. sz., 2004. május, 248–270.

McSheffrey, Shannon: „A remarrying widow: Law and Legal Records in Late Medieval London.” In: Kippen, Kim – Woods, Lori (szerk.): *Worth and Repute. Valuing Gender in Late Medieval and Early Modern Europe. Essays in Honour of Barbara Todd*. (Essays and Studies 25.) Toronto: Centre for Renaissance and Reformation Studies Publications, 2011, 231–252.

Merényi Hajnalka: „Apafiak, Bethlenek, Telekiek – művelődés az Apafi-kori Erdély főúri udvaraiban.” *Sic Itur ad Astra*, 1. sz., 2021, 103–136.

Mihalik Béla Vilmos: „Kodok Klára. Az özvegyasszonyi önállóság cselei és korlátai.” In: Erdélyi Gabriella (szerk.): *Özvegyek és árvák a régi Magyarországon, 1550–1940.* (Magyar Családtörténetek: Tanulmányok 5.) Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2020, 197–226.

Mikó Pál: *Női magyar levélstílus a 17. században.* Székelyudvarhely: Becsek Dániel Könyvnyomda, 1896.

Molnár Géza: „Szentpali András [sic!] és felesége Bornemissza Susána rövid deductioja.” *Genealógiai Füzetek*, 11. évf., 1913. [Online] Elérhető: https://adt.arcanum.com/hu/view/GenealogiaiFuzetek_1913/?query=bornemissza+sus%C3%A1na+r%C3%B6vid+deductioja&pg=191&layout=s (Letöltés: 2024.11.27.).

Monok István: „A női könyvtulajdonos, a női olvasó a 16–17. században.” In: Papp Júlia (szerk.): *Zsoltártól a rózsaszín regényig. Fejezetek a magyar női művelődés történetéből.* Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2014, 79–94.

Mordovin Maxim: „A mezőörményesi udvarház. Adatok egy elfeledett fejedelmi építkezéshez.” In: Feld István – Somorjay Selysette (szerk.): *Kastélyok évszázadai – évszázadok kastélyai. Tanulmányok a 80 éves Koppány Tibor tiszteletére.* Budapest: Castrum Bene Egyesület, Históriaantik Könyvesház Kiadó, 2008, 145–162.

Nagy Anita: „Az arisztokrata női udvartartás irányítója: a vénasszony.” In: Fábri Anna – Várkonyi Gábor (szerk.): *Nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok.* Budapest: Argumentum, 2007, 11–37.

Nagy Géza – Nemes Mihály – Tompos Lilla: *A magyar viseletek története.* Budapest: Magyar Mercurius, 2002.

Nagy Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* I. köt. Bánffy család, IV. tábla. Pest: Ráth Mór, 1857. [Online] Arcanum Digitális Tudománytár.

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/elso-kotet-2/banffy-csalad-losonczi-grof-es-baro-524/> (Letöltés: 2025. 03. 01.).

Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. VI. köt. Pest: Friebeisz István, 1860. [Online] Arcanum Digitális Tudománytár. Elérhető: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/> (Letöltés: 2024.11.05.).

Nagy Péter: „Bethlen Miklós és Önéletírása.” *Irodalomtörténeti Közlemények*, XCVIII. évf., 4. sz., 1994, 445–478.

Nagyné Szegvári Katalin: *A nők művelődési jogaiért folytatott harc hazánkban (1777–1918)*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1969.

Oborni Teréz: *Erdély aranykora. Fejedelmek tündérkertje*. Budapest: Rubicon Intézet, 2021.

Oborni Teréz: *Erdély fejedelmei*. Budapest: Pannonica Kiadó, 2002.

Oborni Teréz: *Erdély fejedelmei*. Budapest–Kolozsvár: Magyar Nemzeti Levéltár – Iskola Alapítvány, 2023.

Oborni Teréz: „'Igaz szerelmesed, Gabriel'. Bethlen Gábor és Károlyi Zsuzsanna története.” In: Kovács Kiss Gyöngy (szerk.): *Szerelmek a magyar történelemben*. Kolozsvár: Komp-Press – Korunk, 2018, 43–60.

Orosz Lajos: *A magyar nőnevelés úttörői*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1962.

Papp Gábor: „Házastársi örök szerelem. Nádasdy Tamás és Kanizsay Orsolya levelezése.” *Korunk*, III. évf., 12. sz., 2016, 4–13.

Papp Júlia (szerk.): *Zsoltártól a rózsaszín regényig. Fejezetek a magyar női művelődés történetéből*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2014.

Papp Klára: „Erdélyi és Magyar Királyságbeli nemesi családok kapcsolatai a 17. század második felében.” In: Rémiás Tibor (főszerk.): *A nyíregyházi Jósza András Múzeum évkönyve*. Nyíregyháza: Jósza András Múzeum, 2017, 307–315.

Pálfi József: *Református felsőoktatás Erdélyben. Universitas-sors a reformációtól a Kolozsvári Tudományegyetemig*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2009.

Pápai Páriz Ferenc: *Pax corporis*. (Magyar Hírmondó) S. a. r. az utószót és a jegyzeteket írta Szabylár Ferenc. Budapest: Magvető, 1984.

Pelling, Margaret – Smith, Richard M. (szerk.): *Life, Death, and the Elderly: Historical Perspectives*. London: Routledge, 1991.

Peres Zsuzsanna: „Arisztokrata gyámnők és kötelezettségeik a 16–17. századi Magyarországon.” In: Máthé Gábor – Révész T. Mihály – Gosztonyi Gergely (szerk.): *Jogtörténeti Parerga. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2018, 235–240.

Peres Zsuzsanna: „Az özvegyek jogai a kora újkori Magyar Királyságban.” In: Nagy Gábor – Sály Pál – Tringli István – Viskolcz Noémi (szerk.): *Társadalom és jog a közép- és kora újkori Magyarországon. Jogtörténeti tanulmányok*. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó, 2021, 101–110.

Pesti Brigitta: „Női olvasók, női mecénások a 17. századi kegyességi irodalomban.” In: Veres Ildikó (szerk.): *A nők jelenléte és szerepe a magyar protestáns szellemiségben*. Sárospatak: Hernád Kiadó, 2019, 99–121.

Péter Katalin: *A csejtei várúrnő: Báthory Erzsébet*. Budapest: Helikon Kiadó, 1985.

Péter Katalin: „A gyermekek első tíz esztendeje.” In: Péter Katalin (szerk.): *Gyermek a kora újkori Magyarországon: „adott Isten hozzánk való szeretetéből... egy kis frauzimmeresckét nekünk”*. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 19.) Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 1996, 15–50.

Péter Katalin: „Az asszony neve. Arisztokrata névhasználat a 16–17. századi Magyarországon.” *Történelmi Szemle*, 52. évf., 2. sz., 2010, 151–187.

Péter Katalin: „Az olvasó nő eszménye a 17. századi Magyarországon.” In: Klaniczay Gábor – Nagy Balázs (szerk.): *A középkor szeretete: Történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona születésnapjára*. Budapest: ELTE Bölcsészettudományi Kar, 1999, 323–332.

Péter Katalin: *Esterházy Miklós*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1985.

Péter Katalin (szerk.): *Gyermek a kora újkori Magyarországon: „adott Isten hozzánk való szeretetéből... egy kis frauzimmereskét nekünk”*. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 19.) Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 1996.

Péter Katalin: *Házasság a régi Magyarországon. 16–17. század*. (Múltidéző-zsebkönyvtár.) Budapest: L'Harmattan, 2008.

Péter Katalin: „Házasság a XVII. századi Magyarországon.” In: Oláh Tamás (szerk.): *Fejezetek a szexualitás történetéből*. Budapest: Gondolat, 1986, 164–200.

Péter Katalin: „Házassághalmozók. Előkelő nők házasságai a kora újkori Magyarországon.” *Rubicon*, 19. évf., 5. sz., 2008, 72–77.

Péter Katalin: „Kanizsay Orsolya (1521–1569).” In: R. Várkonyi Ágnes (szerk.): *Nők a magyar történelemben*. Budapest: Zrínyi Kiadó, 1997, 47–63.

Péter Katalin: „Lorántffy Zsuzsanna (1600–1660).” In: R. Várkonyi Ágnes (szerk.): *Nők a magyar történelemben*. Budapest: Zrínyi Kiadó, 1997, 85–96.

Péter Katalin: *Magánélet a régi Magyarországon*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Történettudományi Intézet, 2012.

Péter Katalin: „Női családfők Sárospatakon a 16–17. században.” *Századok*, 123. évf., 5–6. sz., 1989, 563–609.

Petri Mór: *Szilágy vármegye monographiája*, IV. köt. Budapest: Szilágyvármegyei Monographia Kiadó Bizottság – Pallas Nyomda Rt., 1903. Arcanum Digitális Tudománytár. [Online] Elérhető: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Tunderkert-tunderkert-1/szilagy-varmegye-monographiaja-5E50/>

Rácz Balázs Viktor: „Konfiskálás az Apafi-korban.” *Fons*, 26. évf., 1. sz., 2019, 3–38.

Radvánszky Béla: *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században*. I. köt. Budapest: Helikon, 1986.

Riti József Attila: „A losonczy báró Bánffy család.” *Történelmi Magazin*, <https://tortenelmimagazin.ro/a-losonczy-baro-banffy-csalad/> (letöltve: 2025. március 1.).

Romsics Ignác: *Magyarország története*. Budapest: Kossuth Kiadó, 2017.

Roper, Lyndal: *Oedipus and the Devil: Witchcraft, Sexuality and Religion in Early Modern Europe*. London: Routledge, 1994.

Roper, Lyndal: *The Holy Household: Women and Morals in Reformation Augsburg*. Oxford: Clarendon Press, 1989.

Rublack, Ulinka: „Meanings of Gender in Early Modern German History.” In: Rublack, Ulinka (szerk.): *Gender in Early Modern German History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, 1–18.

Ruppel, Sophie: „Subordinates, Patrons and Most Beloved. Sibling Relationships in Seventeenth-Century German Court Society.” In: Johnson, Christopher H. – Sabeian, David Warren (szerk.): *Sibling Relations and the Transformation of European Kinship 1300–1900*. New York – Oxford: Berghahn Books, 2011, 157–174.

Sabeian, David Warren: *Kinship in Neckarhausen, 1700–1870*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Sándor István: „A késett kegyelem mondái.” *Etnographia*, 59. évf., 1948, 138–145.

Schneider, David M.: „Conclusions.” In: Mac, Marshall (szerk.): *Siblingship in Oceania: Studies in the Meaning of Kin Relations*. Lanham – New York – London: University Press of America, 1981, 385–398.

Scott, Joan W.: „Gender: A Useful Category of Historical Analysis.” *The American Historical Review*, 91. évf., 5. sz. 1986, 1053–1075.

Scott, Joan W.: *Gender and the Politics of History*. New York: Columbia University Press, 2018.

Sebestyén József: „Jelentés a bonchidai gróf Bánffy-kastély könyv- és levéltármaradványok beszállítására vonatkozó kiküldetésemről.” *Erdélyi Múzeum*, 56. évf., 1–2. sz., 1994, 115–116.

Sipos Gábor: „’Tanulságoknak okáért...’ Bethlen Gábor világi elitképző programjáról.” *Korunk*, III. évf., 3. sz., 2013, 21–26.

Solcan, Șarolta: *Familia în secolul al XVII-lea în Țările Române*. Bukarest: Editura Universității București, 1999.

Spieß, Karl-Heinz: „Maintenance Regulations and Sibling Relations in High Nobility of Late Medieval Germany.” In: Johnson, Christopher H. – Sabeian, David Warren (szerk.): *Sibling Relations and the Transformation of European Kinship 1300–1900*. New York – Oxford: Berghahn Books, 2011, 55–72.

Stretton, Tim: „Stepmothers at Law in Early Modern England.” In: Warner, Lyndan (szerk.): *Stepfamilies in Europe, 1400–1800*. London: Routledge, 2018, 91–108.

Sullerot, Evelyne: *A női munka története és szociológiája*. Budapest: Gondolat, 1971.

Szabó András: „Női művelődés a 16. századi Magyarországon.” In: Papp Júlia (szerk.): *Zsoltártól a rózsaszín regényig. Fejezetek a magyar női művelődés történetéből*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2014, 71–78.

Szabó András Péter: „Menyegzőtől mennyegzőig. Gondolatok a házasságkötési szokásrend magyarországi fejlődéséről.” *Századok*, 144. évf., 5. sz., 2010, 1027–1083.

Szabó T. Attila: *A kalotaszegi nagybirtok jobbágyságának szolgáltatása és adózása (1640–1690)*. (Erdélyi Tudományos Füzetek 114.) Kolozsvár: EME, 1940.

Szabó T. Attila (szerk.): *Borsavölgyi kutatások. Nyelvészet. A Kolozsmegyei Borsavölgy helynevei*. Kolozsvár: Minerva, 1945.

Szabó T. Attila (szerk.): *Erdélyi magyar szótörténeti tár*. I–XIV. Bukarest–Kolozsvár: Kriterion–Akadémiai Kiadó–EME, 1975–2005.

Szabó T. Attila: *Levéltári adatok faépítészetünk történetéhez II. Székelykapuk és fazárak*. Kolozsvár: EME, 1939.

Szalai Ágnes: „'Az váradiak [...] Sebesvár ellen csikorgatják fogokat' – Sebesvár végvára az Apafi-korszak első évtizedében.” *Erdélyi Múzeum*, 85. évf., 1. sz., 2023, 115–131.

Szalai Ágnes: „A neveléspártoló Teleki Mihály.” In: Tötös Áron (szerk.): *Fejezetek Erdély történetéről*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2018, 109–128.

Szijártó M. István: *Nemesi társadalom és politika. Tanulmányok a 18. századi magyar rendiségről*. Budapest: Universitas Könyvkiadó, 2006.

Szilágyi Sándor: *Bánffy Dénes kora és megöletése*. Pest: Emich Gusztáv Nyomdája, 1859.

Szilágyi Sándor: *I. Rákóczi György és a diplomácia*. Budapest: MTA, 1878.

Szilágyi Sándor: *Lorántffy Zsuzsanna – Történeti család és jellemrajz*. (Magyar Tudományos Akadémia Évkönyvei, XIII. köt.) Pest: MTA, 1872.

Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. X. köt. Budapest: Hornyánszky, 1905. [Online] Elérhető: <https://www.arcanum.com/de/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef7891B/> (Letöltés: 2024. 12. 09.).

Tagányi Károly – Réthy László – Kádár József: *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*. II. köt. Ds: Demeter és Kiss Könyvnyomdája, 1900. [Online] Elérhető: <https://www.arcanum.com> (Letöltés: 2025. 02. 12.).

Takáts Sándor: *Régi magyar nagyasszonyok*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982.

Tarnóc Márton: *Erdély művelődése Bethlen Gábor és a két Rákóczi György korában*. Budapest: Gondolat, 1978.

Tarnóc Márton (szerk.): *Pázmány Péter művei*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983.

Tartsákné Ládonyi Emese: *A kisgyermekkor és az anyaság történeti változásai a 17–18. századi magyar nyelvű forrásokban*. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2021. [Online] Elérhető: <https://epa.oszk.hu/00000/00021/00181/pdf/091-092.pdf> (Letöltés: 2024.09.11.).

Thaly Kálmán: „Egy kuruc tábornok hagyatéka. 1710.” *Hadtörténelmi Közlemények*, 9. évf., 1896, 141–60.

Todd, Barbara: „The remarrying widow: a stereotype reconsidered.” In: Prior, Mary (szerk.): *Women in English Society 1500–1800*. London–New York: Methuen, 1985, 54–92.

Tóth István György: *Mivelhogy magad írást nem tudsz... Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon*. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 17.) Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 1996.

Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1540–1690*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980.

Trócsányi Zsolt: *Teleki Mihály. Erdély és a kurucmozgalom 1690-ig*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1972.

J. Újváry Zsuzsanna: „Az Esterházy család birtokpolitikája, különös tekintettel Esterházy Pálra.” In: Ács Pál – Buzási Enikő (szerk.): *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17.*

századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén. Budapest: Reciti, 2015, 67–88.

Vargáné Balogh Judit: „'Náj modi' és Erdély – a tárgyak világa a 17. századi Erdély főúri udvaraiban.” In: Hudi József (szerk.): *A fogyasztás társadalomtörténete. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület konferenciája, Pápa, 2004. augusztus 27–28.* (Rendi társadalom – polgári társadalom, 18.) Budapest–Pápa: Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület–Pápai Református Gyűjtemények, 2007, 91–96.

R. Várkonyi Ágnes: *Erdélyi változások. Az erdélyi fejedelemség a török kiűzésének korában 1660–1711.* Budapest: Magvető, 1984.

R. Várkonyi Ágnes (szerk.): *Nők a magyar történelemben.* Budapest: Zrínyi Kiadó, 1997.

R. Várkonyi Ágnes: „Zrínyi Ilona.” In: R. Várkonyi Ágnes (szerk.): *Nők a magyar történelemben.* Budapest: Zrínyi Kiadó, 1997, 132–170.

Várkonyi Gábor: „Arisztokrata társasági élet a kora újkori Magyarországon.” In: G. Etényi Nóra – Horn Ildikó: *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században.* Budapest: Balassa Kiadó, 2005, 415–432.

Várkonyi Gábor: „Házasság és nyilvánosság a 17. századi Magyarországon – a társadalmi tér vizsgálata.” *Századok*, 153. évf., 2. sz., 2019, 251–264.

Várkonyi Gábor: „'Nekem azt kell tennem, amit mások akarnak...' Arisztokrata nők és közélet a kora újkori Magyarországon.” In: Fábri Anna – Várkonyi Gábor (szerk.): *Nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok.* Budapest: Argumentum, 2007, 123–138.

Várkonyi Gábor: *Ünnepek és hétköznapiak – Művelődés és mentalitás a török kori Magyarországon.* Budapest: General Press Kiadó, 2009.

Viskolcz Noémi: „Nemes asszonyok mecénatúrája a 17. században a Magyar Királyságban. Batthyány Erzsébet és Thököly Éva, mint az egyház patrónái.” *Egyháztörténeti Szemle*, 23. évf., 4. sz., 2022, 36–57.

Vistai András János (összeáll.): *Tekintő. Erdélyi helynévkönyv*, 1–3. köt. [Online] Elérhető: <https://adatbank.ro/cedula.php?kod=2583> (Letöltés: 2025.01.25.).

Warner, Lyndan (szerk.): *Stepfamilies in Europe, 1400–1800*. London: Routledge, 2018.

Wanek Ferenc: *Fordulópontok és meghatározó személyiségek Erdély altalajkincseinek megismeréstörténetében 1920 előtt*. Kolozsvár: Scientia Kiadó, 2021.

Weichhart Gabriella: *Keresztelő, házasság és temetés Magyarországon 1600–1630*. Budapest: Stephaneum Nyomda, 1911.

Wiesner-Hanks, Merry E.: *Women and Gender in Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Wiesner-Hanks, Merry E.: „Women’s response to the Reformation.” In: Hsia, R. Po-Chia (szerk.): *The German People and the Reformation*. Ithaca: Cornell University Press, 1988, 148–172.

Zemon Davis, Natalie: *Women on the Margins: Three Seventeenth-Century Lives*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995.

Zemon Davis, Natalie: „Women on Top.” In: Uő: *Society and Culture in Early Modern France: Eight Essays*. Stanford: Stanford University Press, 1975, 124–151.

Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. Budapest: A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977.

Zsinka Ferenc: *Losonczi Bánffy Dénes és kora: életrajzi vázlat*. Budapest: Havas és Lehner, 1914.

Reviste tematiche

Café Babel 1994/11–12: „Férfi – nő.”

Educatio 1996/III: „Nők.”

Educatio 2007/IV: „Társadalmi nemek.”

Korunk 2000/10: „Nők – szempont.”

Korunk 2007/3: „Női szerepek.”

Rubicon 1991/3: „Pesti nő a századfordulón.”

Rubicon 2001/6: „Nők a történelemben.”